

Diccionari de la traducció catalana

DÍDAC PUJOL

Universitat Pompeu Fabra, Departament de Traducció i Ciències del Llenguatge
didac.pujol@upf.edu

BACARDÍ, Montserrat i Pilar GODAYOL (dirs.): *Diccionari de la traducció catalana*, Vic: Eumo Editorial - Universitat Autònoma de Barcelona - Universitat de les Illes Balears - Universitat Jaume I - Universitat de Vic, 2011.

El *Diccionari de la traducció catalana* és una obra de caràcter enciclopèdic. Consta de 1.030 entrades, la immensa majoria de les quals versen sobre traductors que han traduït al català, des de l'edat mitjana fins als nostres dies. El límit temporal és la data de naixement dels traductors: no s'hi inclouen els que han nascut després de 1950. A la pàgina de crèdits hi apareix un consell assessor (sis membres), un consell de redacció (nou membres) i un nombrós grup de redactors-collaboradors (84). Excepte en un cas, tots els membres d'aquests tres grups han redactat alguna entrada. La gran majoria de redactors són professors universitaris de l'àmbit de la traducció o de la filologia. M'afanyo a dir que jo mateix he participat en la redacció d'una entrada del diccionari: sóc, doncs, autor d'un 0,09% de les entrades, la qual cosa, a parer meu i dels directius de *Llengua & Literatura*, no impedeix que ressenyi l'obra (m'abstindré, això sí, d'opinar sobre la meua pròpia feina).

Una entrada típica del diccionari consta de les parts següents: 1) cognoms i nom de l'autor, seguits del lloc i any de naixement i, si escau, del lloc i data de defunció; 2) breu biografia del traductor; 3) presentació de les traduccions; 4) concepció de la traducció que té el traductor; 5) valoració de les traduccions (per part del redactor i, si escau, per part del mateix traductor); 6) esment de les principals traduccions a altres llengües que no són el català (normalment, traduccions al castellà); 7) relació cronològica de les traduccions publicades en format de llibre (s'exclouen, doncs, traduccions aparegudes en publicacions periòdiques com ara diaris o revistes, excepte en el cas de la Renaixença al segle XIX); 8) relació de les reflexions entorn de la traducció (pròpia o d'altri) que ha fet el traductor; i 9) relació d'estudis sobre les traduccions i la manera de traduir del traductor.

El cos del diccionari el constitueixen les entrades sobre els diferents traductors. Ocasionalment, però, hi ha entrades especials, per exemple les dedicades a determinats àmbits temàtics («Historiografia medieval», «Bíblia. Traduccions medievals»), a títols d'autors anònims («*L'hipocòndric o sia El purgant Le Roy*»), a títols de traductors anònims («*La mort de Cèsar de Voltaire*») o a determinades obres fruit de la col·laboració de diversos traductors («*Bíblia catalana. Traducció interconfessional*»). El diccionari pròpiament dit ocupa 600 pàgines; les altres 100 comprenen quatre índexs: un índex de traductors, un de títols traduïts, un d'autors traduïts i un d'obres traduïdes.

El llibre ha obtingut el premi de la Crítica Serra d'Or de Recerca en Humanitats (any 2012), atorgat cada any per la revista *Serra d'Or* per destacar la producció científica de l'any anterior. Que l'obra hagi obtingut l'esmentat premi no és d'estranyar, ja que és fruit de deu anys de treball intens i omple un buit importantíssim en els estudis de traducció i recepció en català. En castellà ja disposàvem del *Diccionario histórico de la traducción en España*, editat per Francisco Lafarga i Luis Pegenaute (LAFARGA & PEGENAUTE 2009), que dedica entrades als principals traductors catalans, però calia una obra com la que ressenyem ara per donar compte dels centenars de traductors catalans que hi ha hagut al llarg de la història. Aquesta és, doncs, una de les virtuts del diccionari: posar a l'abast dels investigadors (o curiosos) un corpus amplíssim de traductors mitjançant unes entrades que ens donen, de manera sumària, les dades essencials sobre tal traductor o tal altre. I no és pas poca la informació que es dóna: la suficient perquè un investigador pugui aprofundir sobre un determinat traductor o una determinada traducció. Més d'una vegada, en anys passats, he desitjat tenir a prop una obra com aquesta: un punt de partida per saber què havia traduït un determinat traductor i què s'havia dit de les seves traduccions i de la seva concepció de la traducció. Finalment, l'obra que jo (i diria que molts més) esperàvem ha vist la llum. Els diversos índexs del diccionari són essencials en una obra d'aquesta mena: si els consultem, podem saber amb facilitat quantes traduccions s'han fet de l'obra d'Homèr o quantes de la *Divina Comèdia*. Per a un investigador que no coneix el tema i que no disposa del diccionari, fer aquesta recerca prèvia pot suposar una feina de dies. Ara, amb el diccionari a la mà, l'investigador es posarà al corrent en qüestió de minuts i descobrirà, per exemple, que hi ha una traducció catalana inèdita de *Lo príncep feliç* d'Oscar Wilde de 1920 conservada a la Biblioteca de l'Institut del Teatre, o que la primera traducció catalana de *l'Ulisses* de Joyce (encara avui inèdita) va ser feta per Joan Francesc Vidal i Jové, el 1966, a partir de la traducció francesa d'Auguste Morel, en la qual el mateix Joyce intervingué.

El diccionari té, encara, una altra gran virtut: no és un diccionari qualsevol, fet amb presses i barrip-barrap: és, i no exagero gens, extraordinari. Hi ha al darrere llargues hores de buidatge de tota mena de catàlegs i de lectura de bibliografia de i sobre traductors, llargues hores d'encreuament de dades, llargues hores de recerca per tal de poder aportar una petita dada que potser ningú llegirà fins d'aquí a un any o dos (o potser més), però que serà d'una enorme utilitat per a qui vulgui explorar un determinat aspecte d'un traductor, d'una traducció o d'un autor traduït. Per apropiari-me d'una frase de John Dryden aplicada als *Contes de Canterbury*, podríem dir que «here is God's plenty» ('aquí hi ha un bé de Déu'). Hom hi trobarà de tot: des de grans traductors canònics (Carner, Riba, Sagarra) fins a una munió de traductors que, de ben segur, són desconeguts fins i tot per la majoria d'especialistes en traducció als Països Catalans. La feina de les directores ha estat enorme, descomunal, no sols per la quantitat d'entrades que han supervisat (totes 1.030), sinó perquè n'han redactat una bona part. Una obra d'aquesta mena sols podia arribar a bon port, en un termini llarg però raonable, si la feien

diverses persones: Montserrat Bacardí i Pilar Godayol han tingut molt clar des de bon començament que la unió fa la força, i s'han sabut envoltar d'especialistes en traducció: per citar uns pocs exemples, les entrades sobre Josep Carner, Marià Manent i Carles Riba, o les diverses entrades sobre la Bíblia, han estat redactades per persones que s'han passat anys estudiant el tema. El resultat són entrades d'un altíssim nivell, modeliques en la concisió i en l'exhaustivitat i l'actualització de la bibliografia crítica. És cert que hauria estat una quimera trobar especialistes en cadascun (o en la majoria) dels traductors que apareixen a l'obra, però puc afirmar, sense por d'equivocar-me, que els no-especialistes en els traductors inclosos en el volum han fet una feina molt digna de recerca de dades i sovint s'han acabat convertint, paradoxalment, en miniespecialistes.

Inevitablement, una obra d'aquesta envergadura es presta a errors i a imprecisions, i pot ser objecte de tota mena d'exabruptes i vituperis per part d'especialistes lligamosques. Però cal tenir en compte el que deia Samuel Johnson en el seu prefaci al *Dictionary of the English Language* (1755):

A large work is difficult because it is large, even though all its parts might singly be performed with facility; where there are many things to be done, each must be allowed its share of time and labour, in the proportion only which it bears to the whole; nor can it be expected, that the stones which form the dome of a temple, should be squared and polished like the diamond of a ring.

[Una obra extensa és difícil perquè és extensa, tot i que cadascuna de les seves parts es pugui dur a terme amb facilitat; allà on hi ha moltes coses a fer, a cadascuna se li ha de dedicar una dosi de temps i feina proporcional només a la totalitat de què forma part; ni tampoc no es pot esperar que les pedres que formen la cúpula d'un temple estiguin perfilades i polides com el diamant d'un anell].

Podria, doncs, dedicar-me a oferir una llista més o menys extensa d'imprecisions i d'errors, però per respecte a l'obra en el seu conjunt i a tots i cadascun dels col·laboradors em limitaré a esmentar-ne només tres, tots ells referents a traductors que passaran (o ja han passat) a la història de la traducció catalana per la porta gran: Josep Maria de Sagarra, Joaquim Mallafrè i Salvador Oliva (i ja em perdonaran els redactors concrets d'aquestes entrades: jo dic el pecat i no pas el pecador). En primer lloc, es parla de «la traducció en tercines i hendecasil·labs de la *Divina Comèdia*» per part de Josep Maria de Sagarra: tercines, sí, però no pas hendecasil·labs, sinó decasil·labs. A més, es diu que un dels estudis sobre Sagarra (de Josep M. Fulquet) es titula *Cinco monólogos shakespearianos y una canción. Análisis comparativo e implicaciones teóricas*. De fet, el títol i (l'obra) a què es fa referència estan escrits en català: el títol correcte és *Cinc monòlegs shakespearians i una cançó: anàlisi comparativa i implicacions teòriques*. En segon lloc, l'entrada sobre Joaquim Mallafrè diu que, després de traduir l'*Ulisses*, el traductor «traslladà al català altres novel·les de Joyce»: certament, Mallafrè va traslladar *Dubliners*

i *Giacomo Joyce*, però el gènere d'aquestes dues obres no és la novel·la sinó, respectivament, el recull de contes i la prosa poètica. Sobta una mica també que, dins l'entrada dedicada a Mallastrè, es digui que el traductor va retraduir una obra de Harold Pinter (*Qui a casa torna*, 1986; *Tornar a casa*, 2007) però que, en canvi, no s'esmenti que l'*Ulisses* de Joyce (1981) va ser revisat quinze anys després (2a edició, «revisada segons l'edició definitiva de Hans Walter Gabler», diu la portada de l'edició publicada per Proa el 1996). I en tercer lloc, Salvador Oliva no ha portat a terme la traducció «de les obres completes de William Shakespeare» ni tampoc no «ha col·laborat amb Àngel-Luis Pujante en la versió de vint-i-dues obres aplegades en dos volums de *Teatro selecto* (2008)». En tot cas, Oliva ha traduït les obres *dramàtiques* completes i els sonets, però no pas tota l'obra completa de Shakespeare (no ha traduït els poemes *Venus and Adonis* i *The Rape of Lucrece*); i, pel que fa a la col·laboració amb Pujante, la redacció que he citat és imprecisa, o com a mínim ambigua: Oliva ha traduït al castellà, en l'edició esmentada, *Henry V* (en solitari) i, en col·laboració amb Pujante, *The Two Noble Kinsmen*, que Shakespeare va escriure amb John Fletcher. Com deia, la llista d'errors i imprecisions es podria allargar, però no és el meu propòsit entretenir-m'hi més del compte: aquesta mena de badades són inevitables, i no desmereixen gens l'obra ni els seus redactors: simplement, en un camp tan vast, és impossible trobar especialistes en cada traductor.

Deixant de banda les qüestions sobre traductors concrets, hi ha un parell d'aspectes generals que voldria comentar. En primer lloc, el títol del llibre: *Diccionari de la traducció catalana*. Des del meu punt de vista (i sé que és una qüestió opinable), aquest títol no és gaire encertat, ja que no inclou entrades com «Fundació Bernat Metge» o «La Cua de Palla», per citar només dues grans col·leccions. A parer meu, el títol més adient hauria estat *Diccionari de traductors catalans*: descriu millor la realitat, l'abast i els límits de l'obra. El segon aspecte general que comentaré té a veure amb els índexs. Són d'una extraordinària utilitat, però, a parer meu, no són prou exhaustius. Només un exemple: a l'índex d'obres traduïdes trobem «*Comèdies* (Aristòfanes)» i «*Comèdies* (Shakespeare)», però no s'especifica quines comèdies han estat traduïdes. Si anem a les entrades corresponents, veurem que en el cas d'Aristòfanes s'especifiquen les comèdies traduïdes, mentre que en el cas de Shakespeare no; d'altra banda, la *Lisístrata* d'Aristòfanes no figura en l'índex d'obres traduïdes.

Sigui com sigui, l'obra és la que és, i calia lliurar-la al públic sense més demora: ja hi haurà temps, en futures reedicions, per fer-hi les esmenes i les millores que calguin. El que compta, ara com ara, és que els que ens dediquem a estudiar la traducció tenim a la nostra disposició un *magnum opus*, una obra de recerca de primera magnitud, d'aquelles que (malauradament) les agències d'avaluació de qualitat de la recerca fan valer tant (o potser caldria dir tan poc) com un article escrit en tres mesos. Tant se val: aquesta obra quedarà i serà útil durant decennis, de la mateixa manera que els estudis que va fer Alfons Par sobre Shakespeare a Espanya han estat i són imprescindibles per a qualsevol estudiós posterior. De

fet, el volum que ens ocupa podria ser, junt amb *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. *Antologia* (BACARDÍ *et al.* 1998) i els cada cop més nombrosos estudis sobre la traducció catalana, el canemàs d'una futura *Història de la traducció als Països Catalans*, que esperem que algú s'animi a publicar en un temps no gaire distant. En tot cas, el *Diccionari de la traducció catalana* s'ha convertit, des del mateix moment del seu naixement, en una eina imprescindible per a estudiosos de la traducció i la recepció, i en una font de la qual podran pouar estudiosos de la literatura catalana i de la literatura comparada. La meva més cordial enhorabona a les directores i a tots els qui han fet possible la materialització d'aquest gran projecte.

BIBLIOGRAFIA

- LAFARGA & PEGENAUTE (2009): Francisco Lafarga i Luis Pegenaute (eds.), *Diccionario histórico de la traducción en España*, Madrid: Gredos.
- BACARDÍ *et al.* (1998): Montserrat Bacardí, Joan Fontcuberta i Francesc Parcerisas (eds.), *Cent anys de traducció al català (1891-1990)*. *Antologia*, Vic: Eumo Editorial.